

временного человека: одновременная его акселерация (ускорение) и инфантилизация (растяжение).

Ключевые слова: психологическое время, мультимедиа, онлайн-социальные сети.

Myronenko G. V. The Modification of Person's Psychological Time in the Latest Media Space

The paper addresses the modification problem of person's psychological time in the latest media space. It was defined that media reality allows to manipulate time by making an illusion of its invertibility thus negating its fluctuation. Specific characteristics of virtual space were analyzed and such temporal measurements of Internet reality as plasticity, collageness, mosaicism, undifferentiation, condensity, lengthiness were distinguished. Disadaptive modifications of notions about the physical duration of a time item, which were directly felt by cyber users in laboratory, were identified. It was fixed a virtual distention phenomenon of testees' personal time. During thorough interviews with active users of virtual networks it was found out and described such phenomena as: "the illusion of virtual life satiation", "the distance prejudice", the "virtual acceleration of personal time". It was defined that under the conditions of the impact of the latest media technologies the dual modification of personal time of the modern individual took place: his or her simultaneous acceleration and infantilization (extension).

Key words: psychological time, multimedia, virtual social networks.

© Мироненко Г. В.

Л. Н. Овдієнко

ОСВІТА ЯК ФЕНОМЕН КУЛЬТУРИ ІНФОРМАЦІЙНОГО ПРОСТОРУ: ПРОБЛЕМИ І ТЕНДЕНЦІЇ

У статті зроблено висновок, що тенденції розвитку інформаційного суспільства мають суперечливий характер: з одного боку – прагнення до стандартизації людини, з другого – потреба у людях з розвинутою творчою уявою. Розглянуто можливість подолання негативних тенденцій через перехід від ставлення до освіти як до навчання до ставлення як до феномену культури, в тому числі і в інформаційному просторі. У зв'язку з цим проаналізовано функціонування освіти у системі суспільних відносин, виявлено її болючі проблеми, запропоновано бачення освіти як універсальної форми розвитку культури.

Ключові слова: освіта, культура, інформаційний простір, інформаційне суспільство.

Проблема. Розвиток інформаційного суспільства, в якому живемо чи маємо жити, на наш погляд, має суперечливі тенденції. З одного боку, посилюються вплив реклами, стандартизація суспільного життя, яка вимагає такого ж стандартного, штапованого, навіть мікропроцесорного мислення. А це означає, що людина вилучається із

суспільного буття, перетворюючись на біт інформації, або навіть гірше – стає людиною “віртуальною”, випадаючи із реального світу. Всі закляття, заклики і прагнення сучасної педагогіки, аби зарадити виникаючим проблемам, залишаються на межі добрих побажань прилучення до високої духовності та культури. Водночас і духовність, і культура, з позицій масової свідомості, відкидаються як щось малопотрібне, а може, і шкідливе, без чого “можна обійтись”, “легше прожити”, хоч це й не завжди чітко вербалізується. Тому освіта частково постає такою, якою її бачать десь там, “нагорі,” а частково – як у себе “на хуторі”. Культура ж на зразок моди сприймається як те, що декларується у новому сезоні як культура, це модні журнали, модні автори, модний лексичний набір термінів і понять. Прогалини і провалля в культурі заповнюються ерзац-інформацією, яка задовольняє стандартизовану людину: гороскопи, гадання, сумнівного характеру гумористичні передачі (передостаннє слово хочеться взяти в лапки), різноманітні шоу, “лохотронні” ігри тощо. За прикладом ходити далеко не доводиться – слід лише ввімкнути телевізор і переглянути декілька каналів аби подовжити запропонований список.

У такому медіапросторі перебувати досить комфортно, треба “ковтати” все, що дають, не задумуючись, не докладаючи жодних інтелектуальних моральних та інших зусиль для засвоєння чи розуміння. Штампувати “споживачів” подібної медіапродукції досить легко, і, здається, ми продовжуємо успішно рухатись саме у цьому напрямі.

Проте скільки б не критикували як набридлу ідеологему “всебічний розвиток особистості”, хочемо того чи ні, це те, що стоїть на часі, правда, дещо в інакшому контексті. Створення новітніх інформаційних технологій вимагає мислення, протилежного стандартизованому. Коли промисловості Японії знадобились працівники з творчою уявою, то для прийому на роботу пропонувалося складання іспиту з історії світової та японської літератури. Сучасне виробництво має справу з такими процесами, які неможливо “побачити” чи “помацати” без підключення уяви. Високі технології диктують потребу у вільному фантазуванні, а ця здатність розвивається завдяки поезії, пластиці, музиці та іншим видам мистецтва.

Мета статті: розглянути проблеми і тенденції освіти як феномен культури інформаційного простору.

Попри те, що ми сьогодні в освіті вирішуємо інші завдання, зокрема, входження в європейську освітню інфраструктуру, інформатизація освітнього процесу тощо, все ж варто співвідносити (освіту) не з тим рівнем виробництва, який маємо нині, а з тим, який хотіли б мати, враховуючи при цьому глобалізаційні зміни, що їх переживає світова спільнота. Нова суспільна трансформація змушена ставити і

розв'язувати такі проблеми, які не виникали раніше. Йдеться не лише про “невидиму руку” ринкових відносин, але й про “невидиму руку” суспільства, моралі, культури, котрі зумовлюють не стільки ринкові, скільки інші види саморегуляції, вирощуючи і соціалізуючи людину не лише в межах сім'ї, родичів, сусідів, професійного колективу, але й суспільства в цілому, яке вже неможливо підмінити економікою або зводити до неї [5, с. 13].

Відчуття того, що ми живемо в іншому суспільному вимірі, фіксується навіть на рівні буденної свідомості. Завдяки комп'ютерним технологіям, які використовуються засобами масової інформації, та більш чи менш вільному користуванню інтернетом світ для окремої людини стає ближчим, досяжнішим. Але чи зрозумілішим?

Вплив продукції сучасних мас-медіа на психіку підростаючого покоління вже давно викликає занепокоєння не лише в зарубіжних, а й у вітчизняних психологів. Вони стверджують, що інформація, яку діти отримують, так би мовити, в готовому вигляді з медіа-простору, призводить до порушення мислительних процесів у зв'язку з: а) інформаційним тиском; б) надмірною візуалізацією інформації; в) пасивним споживанням (інформації); г) відсутністю потреби висловлювати думку на письмі; д) розмиванням здатності до рефлексії та діалогового мислення. Це далеко не повний перелік зафіксованих негативних тенденцій, і якщо їх не зупинити, не ввести нові освітні технології, які б відповідали вимогам сучасності і сприяли розвитку суб'єктності, усвідомленню її цінності та унікальності, то, як стверджує український психолог Тетяна Російчук, наше суспільство буде регресувати. Порятунком суспільства вона вбачає у збереженні культурних універсалій, що відповідають за гуманістичне розгортання психічного розвитку особистості [2, с. 13]. Приєднуючись до наведеної думки, маємо визнати, що освіта повинна випереджати своє підґрунтя – виробництво, передбачаючи і обумовлюючи майбутні інтенції розгортання суспільства. Як можливий шлях вирішення проблеми можуть розглядатись розвиток культури й безпосередня залученість особистості до цього процесу.

Склалося так, що проблемами освіти опікувалась переважно педагогіка, яка розуміє свій предмет з позицій утилітарної спрямованості, формуючи прагматичне ставлення до освіти, розвиваючи методи і методики передачі та засвоєння знань у вигляді привласнення. Про це багато і яскраво писав Е. Фром у своїй добре відомій праці “Мати чи бути.” Навчання, до якого власне зводилась освіта, досить часто поставало як некритичне поглинання минулого досвіду, знань, умінь та навичок. Незважаючи на всі нововведення та реформи, таким воно значною мірою залишається в педагогічній практиці й дотепер.

Наші традиційні погляди не дозволяють ставитись до освіти як до способу життєдіяльності, а розглядають її як проміжну ланку між невинністю немовляти і зрілістю дорослого, що, нарешті, буде приносити користь суспільству. Освіта ж завжди рухалась відповідно до потреб суспільного буття, відстаючи або наближаючись до нього, орієнтуючись, з одного боку, на потреби виробництва, а з другого – на культуру. Якщо культура розширює життєвий простір особистості й суспільства, то виробництво прагне скорочення витрат. З позиції виробництва, і культура і освіта є збитковими сферами діяльності, що практично не дають прибутку, тому на їх розвиток виділяється мінімум засобів для існування, продиктований станом економіки країни. Отже, виходить, що, формуючи людину для потреб 2015 р., вже через рік–два втрачаємо її передусім у професійному плані, а в періоди суспільних криз, коли ситуація загострюється, робимо нездатною знайти себе у мінливому світі.

Особливість сучасної освіти полягає в тому, що вона має випереджати власні основи, орієнтуючись переважно не на виробництво, а на культуру. Зміна парадигми освітнього процесу, перехід від “школи навчання” до “школи життєтворчості”, ставлення до освіти як до способу трансляції культури у часі – необхідні умови сучасності.

Слід зауважити, що освіта, трактована як діяльність самоформування людини в культурі, незважаючи на певну визнаність, ще не є явищем загальновідомим. Пересічний викладач не може рішуче вплинути на хід освітнього процесу, оскільки він є людиною свого часу-простору, керованою сталими уявленнями. Обмеження чи просування вперед в освіті за допомогою численних програм, методик і стандартів теж мало що може змінити. Хибність замкненого кола полягає в тому, що школа керується наказами міністерств і відомств, а ті, своєю чергою, спираються на аналіз “об’єктивної реальності”, запропонованої педагогікою, і таким чином видається індульгенція вже існуючим формам та методам

Німецьке слово *Bildung* (освіта) і російське “образование” походять від слова “образ” (в сенсі процесуальності, тобто як “образование человека”), українською перекладається як “утворення” або “творення”. З огляду на таку етимологію слів освіта – це творення образу людини, її людяності. Отже, освічена людина – це людина, в якій цей образ домінує. Не як взірць, не як приклад для копіювання, а як образ сукупного людського буття.

За таким контекстом освіту вже не можемо зводити лише до навчання чи здобуття знань, наприклад, професійних, це не перехід з одного шкільного приміщення в інше, трохи більше, тим паче не накопичення ерудиції, а духовне вживання людини в культуру, сутнісне, смисложиттєве осягнення культурного простору.

“Освіта є категорія буття, а не знання та переживання”, – стверджує М. Шелер і продовжує: “Освіта – образ сукупного людського буття” [6, с. 21]. Подібний підхід до проблеми дещо відрізняється від існуючого у педагогіці. Освіта розглядається тут не як нескінченне накопичення нових знань у готовому вигляді, а як створення людини за образом і подобою людства у кращих його проявах. Освіта проростає в бутті людини як “єго” її власної свободи, як неспокій. “І якщо, ваша ласка, цей неспокій можна розглядати як шумування, завдяки якому дух підноситься до нового життя з тліну відмерлої освіти й відроджується в оновленому юному образі” [1, с. 281]. Неспокій матеріалізується у формах людського буття так само, як це відбувається в мистецтві. “І тут закінчується наука. Починається мистецтво з його розумінням одиничного, неповторного” [1, с. 161].

Однією з головних ознак освіти як мистецтва є її принципова незавершуваність. Звернімося до аналогій. Мистецький образ не завершується в обмеженій речовині полотна, фарб, каменю. Будь-який витвір мистецтва – скульптура, картина, вірш, не змінюючись у власному хронотопічному континуумі, змінюється по суті, “перетворюється” так, що кожне нове покоління по-новому і водночас істинно ставиться до незмінної зовнішньої форми, споглядаючи по суті форму внутрішню, незриму, ту, яка є відношенням між людиною і твором. Сприймаючи художній твір, людина змушена “втрачати” себе так само, як і твір, котрий, “розламуючи” обмежені просторові форми, “рухається” у напрямі до людини. Зустріч людини і твору відбувається на “нейтральній території” форми форм або таких людських відносин, де однакові закони і для живого людського буття і для “неживого” художнього. Буття людини і буття, скажімо, музичного чи поетичного твору – це не різні форми буття, а єдине і нерозривне буття. Завдяки такому взаємному проникненню відбувається “перевтілення”, або наділення художнього твору і людини новою людською сутністю.

Наприклад, так звані “трапезні сонати” Генделя у період їх створення були спрямовані (дещо огрубляючи) на сприяння процесу травлення слухачів, які сиділи за столом. Сьогодні вони в концертній залі сприймаються як маленькі трагедії людського духу. Якими мають бути об’єктивні критерії? Що таке істина? Найрозумніше у цьому випадку пригадати, що істина – це процес і будь-який рух, а драматизація чи трагедизація творів минулого – це також рух, який є об’єктивним. Отже, немає нічого дивного в тому, що розвиток людини залежить від розвитку людства і може відбуватися тільки через розпредметнення людських відносин.

Як безпосереднє дійство нескінченного перетворення за людським типом – утворюванням людини освіта роздвоюється в процесі свого розгортання на діяльність опанування, що спрямована назовні актом волі, і діяльність спілкування, яка змушує людину ставати у певне від-

ношення до іншого. Відбувається взаємодія двох діяльностей як єдиної самотвірної сили. Тут виникає гамлетівське “бути чи не бути?”, оскільки, проникаючи в буття культури, людина повинна розпредметнювати щось виключно через самотворення. Якщо вона діє не творчо, а лише пасивно сприймає дидактичний матеріал, готовий набір знань, то шлях до культури у неї закритий, людина залишиться у колапсі власних уявлень про світ та самошануванні, що загалом означатиме її загибель як особистості. Або ж, якщо спробує за інерцією буття привласнити культуру, буде “розчавлена” культурною предметністю. Виявляється, якби людина могла (гіпотетичне судження) оволодіти всією предметністю культури, знати все, що становить її історію, то і тоді це було б лише сумою, схемою знань, позбавленою того, що робить культуру культурою, – одухотвореності. Саме тому людина, яка діє з предметами культури, за зовнішніми образами речей повинна осягати не “речовинність”, а вічність – людську сутність культури. У безмежному побутуванні предметів, явищ, відносин, які поза діяльністю ховаються в своєму особливому бутті, людина охоплює мірою опанування всі форми як різні відтінки власного буття. Так формується свідомість індивідуальності, яка, подвоюючись у самодіяльності, перетворюється на самосвідомість

Досить часто те, що здається доведеним, як, наприклад, той факт, що освіта – це діяльність самостворення людини в культурі, ще нічого не змінює. З одного боку, біда консервативного мислення в тому, що навіть доведені істини сприймаються в багнети, з другого – бажання негайних перетворень викликає “епідемію” інновацій. Тут і уроки програмування, і уроки моральності, і модульне навчання. Але при цьому забувається головне – не програміста треба вирощувати, не етика-професіонала, а людину. “Ми маємо програми для виховання людей прогресу, але не маємо програм для виховання просто людей”, – нарікав класик російської літератури Л. М. Толстой [4, с. 222].

Виникає запитання, а що таке людина? В чому її сутність? Не перелічуючи всіх наявних думок, зазначимо, що найбільш прийнятною, принаймні для педагогіки, є точка зору, прихильники якої вважають, що людина у своїй сутності є істотою суспільною, що всі люди від природи рівні і мають рівні можливості, при цьому можливості неспіввимірні. Окрім гуманістичного аспекту, це дає змогу розглядати освіту як цілком доступний для людського перетворення процес і вибиває ґрунт з-під ніг у тих, хто власну некомпетентність списує на рахунок матеріки-природи. У разі невдачі завинили всі: вчителі – позаяк не змогли зацікавити своїм предметом, батьки – бо не змогли подолати прірву між собою та чадом, і передусім найбільшу відповідальність несе сам виховуваний за те, ким він міг би стати, але не став. Для людини пошук себе, осягнення себе як суціль в собі і для себе сутності, її

прагнення “до самої себе дорівнятись” (Леся Українка) – один із важливих кроків на шляху освіти.

Тут варто застерегти: з’явлення освіти у вигляді зовнішніх наслідків, у вигляді номенклатури знань є щось вторинне і, як не дивно, випадкове. Стосовно цього знання, які вражають сьогодні сучасників своєю масштабністю, нічим не відрізняються від знань сучасників Геродота або Конфуція. І не тільки в тому розумінні, що ми на момент народження нічим не перевершуємо давніх греків; що спадок, нагромаджений працею століть, не закладений в устрої нашого мозку, що інтелект формується в ході індивідуального засвоєння культури попередніх генерацій. Але найбільше тому, що з огляду на скінченність людського життя будь-яке можливе знання є відносним, а процес осягнення істини – безмежним, і людина щоразу перебуває на початку свого шляху, який не може бути репрезентований градуйованою шкалою, вздовж якої відбувається марш прогресу. Парадоксальність ситуації якраз і полягає в тому, що проблема освіти не є проблемою у звичайному розумінні слова, оскільки, використовуючи термінологію І. Канта, вона належить до компетенції “практичного розуму”, а тому вирішується завжди, і щоразу ми маємо справу з відносно завершеним результатом.

Якщо розглядати освіту як процес одухотворення буття, як мистецьке творення людського образу, тоді вона – лише ілюзія завершеного результату. Жоден великий митець не був задоволений своїм твором. Моцарт скаржився на свою бездарність, Паганіні – на те, що скрипка не дається, Мікельанжело у безсиллі намагався розтрити свої скульптури. Ціле – як омріяна досконалість. Щойно воно завершувалось, відривалось від своїх творчих підвалин і одразу перетворювалось на щось обмежене, втрачене, принаймні для митця. Щоб стати нескінченним, воно мало лишатись незавершуваним.

Саме таку незавершуваність повинна мати діяльність освіти, завданням якої не може бути апологія сучасного. Вона має справу здебільшого з тим, чого ще не існує, але його можна створити. І хоча суспільство виробило певні критерії освіти для своїх членів, якість середнього арифметичне, проте суспільство не може передбачити меж, визначити еталонну мірку “самоутворення” людини. Людина, “зростаючи” в культурі і, безперечно, залишаючись людиною свого соціального часу-простору, виробляє спосіб подолання означених меж через освіту, що є виходом за власні межі, подоланням обмеженості.

Творення людського образу в освіті полягає в тому, що, поперше, образ не є незмінним, і кожне нове покоління по-своєму, але однаково істинно відтворює його через всотання культури попередніх генерацій; по-друге, він ніколи не може бути довершеним, бо освіта – це завжди рух, спрямований у майбутнє.

Висновки. Отже, освіта має бути принципово незавершеною, відкритою для подальшого розвитку, як це і відбувається, наприклад, у мистецтві. Відомо, що будь-який витвір мистецтва – картина чи скульптура, фактично лишаючись такими, якими вони були створені автором, наповнюються у часі іншим змістом, оскільки кожне нове покоління інакше ставиться до незмінної зовнішньої форми, сприймаючи по суті форму внутрішню. Відбувається своєрідне переосмислення, художнє полотно наповнюється іншим змістом, новою людською сутністю. Виходить, що мистецтво у своїй хронологічній і топологічній рухливості сприймає будь-який образ, аби він був людяним, і в цьому сенсі є невичерпним. Це дає підстави стверджувати: кожен окремих фрагмент культури – безкінечне джерело освіти, творення її людяності.

У такому трактуванні освіта постає як проблема, що потребує першочергово власних зусиль особистості і, окрім того, зміни духовних умов існування людини. Тобто освіта залежить від волі людини як характеристики особистості, її волевиявлення, а також волі як сутісної належності до буття – свободи.

На превеликий жаль, буденність нашого існування принижує пафос можливих рішень, але це не означає, що подібні проблеми ми не можемо ставити. Від потреб, продиктованих реальністю, варто було б переходити до єдиної потреби – в освіті, яка має тривати протягом усього життя. Саме на цьому сьогодні наголошують науковці. Цей напрям обговорюється, декларується, але поки що не знаходить практичної реалізації чи перебуває на стадії експерименту [3]. Можливо, це зумовлено тим, що це завдання не тільки і не стільки педагогіки, скільки суспільства в цілому і насамперед того суспільства, яке називаємо інформаційним.

Л і т е р а т у р а

1. Гегель Г. Наука логики : пер. с нем. / Г. Гегель // Сочинения: в 3-х т. – Т. 1. – М. : Мысль, 1970. – 501 с.
2. Російчук Т. Антиутопія інформаційного суспільства / Т. Російчук // Соціальна психологія. – 2008. – № 1 (27). – С. 15–35.
3. Слюсаревський М.М. Медіа-освіта: українська перспектива / М.М. Слюсаревський, Л. А. Найдьонова // Рідна школа. – 2010. – № 9. – С. 57–58.
4. Толстой Л. Н. Прогресс и определение образования / Л. Н. Толстой // Собрание сочинений: в 22-х т. – Т. 16. – М. : Худ. лит.-ра, 1983. – С. 81–95.
5. Федотова В. Г. Глобальний капіталізм: три великі трансформації. Соціально-філософський аналіз взаємозв'язаних економіки і суспільства. / В. Г. Федотова, В. А. Колпаков, Н. Н. Федотова // Вопросы философии. – М. : Наука, 2008. – № 8. – С. 3–21.
6. Шелер М. Форми знання і освіта / М. Шелер // Избр. произв. : пер. с нем. А. В. Денежкина и др.; сост. науч. ред. А. В. Денежкина. – М. : Гнозис, 1994. – С. 15–56.

Овдиенко Л. Н. Образование как феномен культуры информационного пространства: проблемы и тенденции

В статье сделан вывод, что тенденции развития информационного общества имеют противоречивый характер: с одной стороны – стремление к стандартизации человека, с другой – потребность в людях с развитым творческим воображением. Рассмотрена возможность преодоления негативных тенденций через переход от отношения к образованию как к обучению до отношения как к феномену культуры, в том числе и в информационном пространстве. В связи с этим проанализировано функционирование образования в системе общественных отношений, выявлены его болевые проблемы, предложено видение образования как универсальной формы развития культуры.

Ключевые слова: образование, культура, информационное пространство, информационное общество.

Ovdiyenko L. N. Education as a Cultural Phenomenon of Information Environment: Problems and Trends

It was concluded that trends of the development of informational society have contradictory nature. On the one hand, there is an urge for standardization of a person; on the other hand, there is a need for people with well developed creative imagination. The article discusses a possibility to overcome negative trends through transition from the point that views education as a cultural phenomenon to the point that considers it as a cultural phenomenon, and also in the informational space. Thereby, it was analysed the functioning of education in the system of social relations. Its weaknesses were identified and a view of education as a universal form of development of the culture was proposed.

Key words: education, culture, information environment, information society.

© Овдієнко Л. Н.

Л. В. Пономаренко

ОСОБЛИВОСТІ ВПЛИВУ МАС-МЕДІА НА ШКОЛЯРА

Представлено результати дослідження ризиків, з якими стикаються школярі, потрапляючи у віртуальні світи. Перспективу розвитку дитячих настановлень учнів 2–5-х класів досліджено за методикою “Безлюдний острів” (замовлення необхідного зі списку): потреба в медіазасобах виявилася першочерговою, а присутність мами і тата – найменш пріоритетною. Запропоновано рекомендації батькам щодо профілактики негативних впливів телебачення і комп’ютерної залежності. Зроблено висновок про актуальність медіаосвіти батьків, учителів, вихователів, лікарів та інших дорослих, причетних до виховання підростаючого покоління.

Ключові слова: віртуальні світи, дитячі настановлення, вплив телебачення, комп’ютерна залежність, медіаосвіта батьків.